

Голові разової спеціалізованої вченої ради
Національної академії внутрішніх справ
доктору юридичних наук
Костицькому Михайлові Васильовичу

ВІДГУК

офіційного опонента Алли Леонідівни Федорової, кандидата юридичних наук, доцента, на дисертаційне дослідження Олександра Олександровича Довганя на тему «Реалізація права на свободу думки і слова у професійній діяльності журналістів», подану на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дослідження. У демократичній державі реалізація свободи думки і слова, вільного вираження поглядів і переконань, як і свободи журналістської діяльності, свободи інформації, становлять своєрідні індикатори демократичних реформ, реальної взаємодії громадськості й влади; політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності, відсутності цензури; захисту суб'єктів у сфері медіа від тиску з боку органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Такі твердження автора роботи складно спростувати, а також варто додати, що процеси європейської та євроатлантичної інтеграції України, особливості реалізації прав і свобод людини в умовах дії правового режиму воєнного стану та виклики, зумовлені повномасштабним вторгненням РФ в Україну і необхідність їх подолання лише посилюють актуальність заявленої теми дисертації, затребуваність аналогічних наукових напрацювань не лише в науці конституційного права, а й у науці міжнародного права, європейського права, адміністративного права, кримінального права, інформаційного права тощо.

Особливо на часі вивчення стану правового регулювання і забезпечення механізмів реалізації громадянських і соціальних прав і свобод людини, зокрема, в умовах правового режиму воєнного стану, під час збройних конфліктів і постконфліктного регулювання. Так само цікавим і важливим є узагальнення факторів, що негативно впливають на стан реалізації свободи

думки і слова, професійної діяльності журналістів, їх прав і свобод, законних інтересів. Йдеться і про поширення дезінформації, інформаційно-психологічних впливів, перешкоджання професійній діяльності, погрози та інші прояви фізичної агресії проти журналістів та інших медіаучасників; порушення гарантій їх безпеки і захисту, несистемність і непослідовність деяких реформ в Україні; кримінологічні аспекти організації та функціонування медіа і т.д.

Слід констатувати, що на ці аспекти звернуто увагу у даному дослідженні, водночас існуюча доктринальна основа відзначається фрагментарними науковими розвідками. А з прийняттям Закону України «Про медіа» від 13.12.2022 № 2849-IX, модернізацією значного масиву законодавства України окреслюється новий етап реформування, розвитку медійного права і законодавства України, на шляху подальшої імплементації міжнародно-правових стандартів у цій сфері, розширення кола суб'єктів у сфері медіа, їх функціонування під час збройної агресії рф.

Вищевикладене посилює актуальність і необхідність здійснення даного дисертаційного дослідження, сприяє обґрунтуванню вибраної теми і зазначеного напрямку наукового пошуку.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Робота значною мірою сприятиме реалізації Конституції України і чинного законодавства України, насамперед Закону України «Про медіа» 2022 р.; євроінтеграційних критеріїв та вимог, а також значної кількості актів стратегічного характеру (Національної стратегії у сфері прав людини 2021 р., Національної стратегії зі створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року, Стратегії інформаційної безпеки 2021 р. та ін.). Дана дисертація відповідає Основним науковим напрямам з найважливіших проблем фундаментальних досліджень у галузі природничих, технічних, суспільних і гуманітарних наук на 2019–2023 роки, затвердженим постановою президії НАН України від 30 січня 2019 р. № 30; Основним напрямом наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на

2018-2020 роки, схваленим Вченою радою Національної академії внутрішніх справ (протокол від 26 грудня 2017 р. № 28/1), Основним напрямом наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2021–2024 роки, затвердженим рішенням вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 21 грудня 2020 р. (протокол № 23).

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність і новизна. Дисертація Олександра Довганя як обґрунтоване і завершене наукове дослідження, присвячене реалізації права на свободу думки і слова у професійній діяльності журналістів. Її мета полягає у з'ясуванні особливостей законодавчого регулювання і реалізації права на свободу думки і слова в професійній діяльності журналістів, а також формулюванні на цій основі пропозицій і рекомендацій щодо удосконалення національного законодавства України і правозастосовної практики у даній сфері. Для досягнення зазначеної мети було поставлено ряд наукових завдань, що видається успішно виконано здобувачем.

Цьому сприяло використання філософсько-світоглядних, загальнонаукових, конкретно-наукових і спеціально-правових методів: аналізу і синтезу, системного, діалектичного, історичного, порівняльно-правового, антропологічного, структурно-функціонального, аксіологічного, гносеологічного, синергетичного, соціологічного, статистичного, правового моделювання, узагальнення і прогнозування і т.д. Також вдалим виявилось застосування методологічних принципів міждисциплінарності, об'єктивності, плюралізму, всебічності, системності, комплексності й ін.

З-поміж значних результатів дисертаційного дослідження, які містять наукову новизну, можна виокремити:

- 1) визначення права на свободу думки і слова у суб'єктивному значенні як природного права людини, що включає сукупність можливостей людини формувати і розвивати, виражати і відстоювати у словесній або інших формах чи способах власні думки і ставлення до різноманітних явищ і

процесів, фактів і подій, що відображають її погляди, переконання і світогляд, а також збирати, шукати, отримувати, фіксувати, зберігати, поширювати й використовувати інформацію та ідеї усно, письмово чи в інший спосіб, у тому числі за допомогою медіа, за винятком обмежень, встановлених законодавством;

2) авторська позиція щодо визначення природи і сутності досліджуваного права, за якою передбачено виокремлення самостійних конституційних прав – права на свободу думки і права на свободу слова, а також взаємопов'язано з правом вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір; правом на свободу світогляду і віросповідання;

3) розмежування загальних конституційно-правових принципів регламентації і реалізації права на свободу думки і слова; спеціальних конституційно-правових принципів регламентації і реалізації права на свободу думки і слова в професійній діяльності журналістів;

4) система джерел конституційно-правового забезпечення права на свободу думки і слова в професійній діяльності журналістів в Україні, що включає: міжнародні договори України; Конституцію України; конституційні та інші види законів України; підзаконні нормативно-правові акти; акти Конституційного Суду України; судову практику та ін.

5) тенденції і закономірності зарубіжного досвіду конституційно-правового регулювання права на свободу думки і слова на рівні конституцій інших держав, у т.ч. у контексті співвідношення права на свободу слова, права на свобода думки, свободи медіа, свободи вираження поглядів і переконань, свободи інформації, свободи світогляду і віросповідання, свободи друку (преси), свободи творчості тощо.

6) визначення міжнародно-правових стандартів права на свободу думки і слова в професійній діяльності журналістів як сукупності норм і принципів міжнародного права, що регулюють відносини за участю держав, міжнародних організацій, інших суб'єктів щодо розробки і прийняття

рамкових, типових, модельних положень загальнообов'язкового і рекомендаційного характеру, що стосуються поняття і змісту права на свободу думки і слова в професійній діяльності журналістів, механізмів і гарантій його реалізації, гарантій захисту і відновлення або сприяння відновленню у випадку порушення;

7) класифікації міжнародно-правових стандартів права на свободу думки і слова в професійній діяльності журналістів, зокрема, виходячи з таких критеріїв: за юридичною обов'язковістю, за соціально-правовою природою, за суб'єктами розробки і прийняття, за строком дії, за масштабами поширення, за змістом міжнародно-правових положень і т.д.;

8) механізми і процедури забезпечення права на свободу думки і слова в професійній діяльності журналістів, гарантії його реалізації, гарантії захисту і відновлення або сприяння відновленню у випадку порушення;

9) пропозиції з удосконалення діяльності Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, а також етичних норм і принципів діяльності журналістів, інших медіаучасників тощо.

Загалом дана дисертаційна робота має наукове теоретичне і практичне значення, обґрунтованими є положення наукової новизни, висновки і пропозиції. Вони є значущими для юридичної науки України і правозастосовної практики.

Оцінка змісту та завершеності дисертації. Структурно дисертаційна робота є логічно викладеною і відповідає встановленим вимогам. Вона складається з анотації, вступу, трьох розділів, які охоплюють сім підрозділів, висновків та списку використаних джерел. У вступі автор обґрунтовує вибір теми та її актуальність, підкреслює зв'язок з науковими програмами, планами, темами; визначає мету і завдання, об'єкт і предмет, використаний методологічний інструментарій дослідження, викладає положення наукової новизни, теоретичне і практичне значення роботи, наводить відомості про апробацію результатів дисертації, характеризує її структуру.

У розділ першому «Доктринальні й теоретико-методологічні засади дослідження» автор включив такі підрозділи: 1.1 «Гене́за дослідження права на свободу думки і слова в професійній діяльності журналістів» і 1.2 «Теоретико-методологічні засади дослідження права на свободу думки і слова в професійній діяльності журналістів». Тут проаналізовано існуючі доктринальні джерела з питань права на свободу думки і слова в професійній діяльності журналістів. З'ясовано, що переважно у теорії і філософії права, кримінальному праві підготовлено наукові роботи, присвячені окремим аспектам даної проблематики, проте недостатніми є наукові напрацювання власне у конституційному праві у даному напрямі. Автор наводить визначення права на свободу думки і слова у суб'єктивному та об'єктивному значеннях, виокремлює властивості конституційного права на свободу думки і слова, його зміст і структурні елементи; конституційно-правові принципи регламентації і реалізації права на свободу думки і слова.

У розділі 2 «Правове регулювання права на свободу думки і слова в професійній діяльності журналістів: міжнародний та національні аспекти» містяться підрозділ 2.1 «Міжнародно-правове регулювання права на свободу думки і слова в професійній діяльності журналістів» і 2.2 «Конституційно-правове регулювання права на свободу думки і слова в професійній діяльності журналістів в Україні та зарубіжних державах». Тут розглянуто систему джерел конституційно-правового забезпечення права на свободу думки і слова в професійній діяльності журналістів в Україні, їх періодизацію.

У розділ 3 «Механізм реалізації права на свободу думки і слова в професійній діяльності журналістів» дисертант включив підрозділи 3.1 «Поняття і структура механізму реалізації права на свободу думки і слова в професійній діяльності журналістів», 3.2 «Значення і роль практики Європейського Суду з прав людини у захисті права на свободу думки і слова в професійній діяльності журналістів», 3.3 «Проблеми забезпечення безпеки і захисту журналістів, професійної діяльності журналістів, напрями і способи

їх вирішення». Здобувач звернув увагу на механізми і процедури забезпечення права на свободу думки і слова в професійній діяльності журналістів, гарантії його реалізації, гарантії захисту і відновлення або сприяння відновленню у випадку порушення; систему захисту прав і свобод журналістів, у межах якої ефективними напрямками визначено: міжнародно-правовий, конституційно-правовий, адміністративно-правовий, кримінально-правовий, цивільно-правовий, господарсько-правовий, фінансово-правовий.

На основі вивчення практики ЄСПЛ, зокрема, рішень у справах «Гонгадзе проти України», «Лінгенс проти Австрії», «Українська Прес-група проти України», «Ляшко проти України», «Мирський проти України», «Михайлова проти України», «Газета «Україна-Центр» проти України», «Редакція газети «Гривна» проти України», «Швидка проти України» узагальнено потребу покращення інституційного механізму забезпечення права на свободу думки і слова в професійній діяльності журналістів.

Зроблено узагальнюючі висновки про певні здобутки у сфері медійного законодавства України, виконання євроінтеграційних рекомендацій при отриманні статусу кандидата на членство у ЄС, водночас, на думку автора, залишається необхідність удосконалення конституційно-правового регулювання діяльності медіа, особливо в умовах збройної агресії, на окупованих територіях, нормативно-правових та інституційних засад забезпечення національної інформаційної безпеки, національної гуманітарної політики, системи захисту національного медіа-простору України та інструментів протидії загрозам інформаційній безпеці, інформаційній незалежності Української держави. Сформульовано пропозиції внесення змін і доповнень у законодавство України, розвитку національно-ідеологічної й інформаційно-комунікаційної функції Української держави, державної політики у сфері медіа; визначено перспективні напрями подальших наукових досліджень.

Повнота викладення основних результатів дисертації в опублікованих наукових працях. Результати дослідження повною мірою

відображені в наукових фахових виданнях, зміст і характер яких відповідають вимогам МОН України, а також виступах автора з доповідями основних положень дисертації на науково-практичних заходах, що в цілому свідчать про достатній рівень її апробації. Так, основні положення дослідження опубліковані здобувачем самостійно та у співавторстві у 12 наукових публікаціях, з яких 4 статті – у наукових фахових юридичних виданнях України, 1 стаття – у зарубіжному науковому періодичному виданні з юридичних наук, 1 стаття – у колективній монографії, 6 тез доповідей на міжнародних і всеукраїнських конференціях. У публікації, підготовленій у співавторстві з Камінською Н.В. «Свобода, безпека і захист професійної журналістської діяльності», авторський внесок дисертанта становить 70%, співавторки – 30%.

Практичне значення і впровадження отриманих результатів полягає в тому, що результати дослідження можуть бути використані у:

- науково-дослідній сфері – для подальших загальних і спеціальних наукових досліджень, на наукових конференціях і під час дискурсів про теоретичні й практичні аспекти реалізації права на свободу думки і слова загалом, у професійній діяльності журналістів зокрема, механізми і гарантії забезпечення згаданого права і діяльності, використання позитивного досвіду зарубіжних країн у даній сфері тощо;
- освітньому процесі – під час підготовки і проведення занять для майбутніх юристів, журналістів та інших фахівців, при викладанні навчальних дисциплін «Конституційне право», «Актуальні проблеми конституційного і муніципального права», «Конституційне процесуальне право», «Міжнародне право», «Конституційна реформа в Україні», а також при підготовці підручників, навчальних посібників тощо;
- правотворчості – при удосконаленні положень чинної Конституції України, відповідних законів та інших нормативно-правових актів, розробці законодавчих ініціатив, а також міжнародної правотворчої діяльності;

– правозастосуванні – зокрема, у роботі органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні, суб'єкта у сфері медіа, громадських організацій, міжнародних організацій та інших інституцій, національних і міжнародних експертів для підвищення кваліфікації медіа юристів, адвокатів, інших фахівців, експертів та ін.

– правовиховній і правороз'яснювальній роботі.

Оцінка ідентичності анотації та основних положень дисертації.

Аналіз змісту анотації та основних положень тексту дисертаційного дослідження Довганя О.О. свідчить про їх ідентичність в частині формулювання мети, об'єкта, предмета, завдань, положень новизни, висновків до розділів, загальних висновків. Загалом зміст анотації відтворює інформацію про методологію дослідження, способи аргументації положень, основні ідеї тексту дисертації, що викладені лаконічно. Анотація не містить інформації, яка була б відсутньою в дисертації. Дисертація та оприлюднена анотація оформлені відповідно до вимог чинного законодавства України.

Відсутність порушень академічної доброчесності. За результатами аналізу дисертаційної роботи та публікацій автора порушення академічної доброчесності не виявлено.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації.

Дисертаційне дослідження Довганя О.О. заслуговує позитивної оцінки, разом з тим доречно акцентувати увагу на таких зауваженнях або положеннях, що потребують пояснення, додаткового уточнення й аргументації.

1. У тексті дисертаційного дослідження використовуються такі категорії як «свобода», «онлайн-медіа», «дифамація», «право на доступ до медіа-послуг», «право на забуття», «право на інформаційну безпеку», «медійна та інформаційна грамотність», «мова ворожнечі» та ін. Проте не розкриваються повною мірою їх визначення і сутнісні характеристики. Водночас понятійно-категоріальний апарат дослідження потребує розкриття з метою розуміння їх поняття і змісту, авторського підходу до їх трактування.

2. Приділяючи увагу конституційно-правовим засадам регулювання і реалізації досліджуваного права, захисту і безпеки журналістів, їх правового статусу, необхідним є розмежування засад, основ, принципів згаданого регулювання і реалізації.

3. Враховуючи проведення у роботі аналізу визначення змісту права на свободу думки і слова згідно з міжнародними стандартами та законодавством України, потребує уточнення позиція автора стосовно відповідності національного законодавства України розглянутим у роботі міжнародним стандартам.

4. Позитивно вплинуло би на дисертаційну роботу окреслення дисертантом позиції щодо стану врегульованості у законодавстві та правозастосовній практиці питання соціального захисту журналістів та інших медіаучасників.

5. Погоджуючись з автором стосовно необхідності присвячення окремої уваги значенню і ролі практики Європейського Суду з прав людини у захисті права на свободу думки і слова в професійній діяльності журналістів, доцільним було би більш детально висвітлити домінуючі підходи, сформульовані у рішеннях Європейського суду з прав людини щодо тлумачення та застосування положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, що стосуються свободи вираження поглядів, свободи слова і думку, професійної діяльності журналістів; визначити основні позиції ЄСПЛ щодо межі обмеження свободи слова для представників медіа, а також розкрити еволюцію правових позицій та практики Європейського суду у зв'язку з поширенням онлайн медіа, цифрових технологій.

Слід зазначити, що викладені дискусійні положення і зауваження не знижують позитивне враження від дисертації, її практичне й теоретичне значення, посилюють актуальність і науковий інтерес до роботи.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам.
Дисертаційна робота Довгань Олександра Олександровича на тему «Реалізація права на свободу думки і слова у професійній діяльності журналістів» становить комплексне, завершене і самостійне дослідження у галузі конституційного права, причому відображає сучасні здобутки й інших галузей юридичної науки, а саме міжнародного права, кримінального права, адміністративного права тощо. Викладені положення, висновки, пропозиції й рекомендації Довгань О.О. належним чином обґрунтовує, базуючись на критичному аналізі існуючих наукових, нормативних та інших джерел. Положення наукової новизни та висновки стосовно удосконалення регламентації та реалізації конституційного права на свободу думки і слова у професійній діяльності журналістів мають теоретичне й практичне значення.

Отже, враховуючи, що дисертація на тему «Реалізація права на свободу думки і слова у професійній діяльності журналістів» відповідає Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261 (зі змінами); Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. №44 (зі змінами), а також спеціальності 081 – «Право», тому її автор – **Олександр Олександрович Довгань** – заслуговує присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – «Право».

Офіційний опонент –

доцент кафедри порівняльного і європейського права

Навчально-наукового інституту міжнародних відносин

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

кандидат юридичних наук, доцент

Засвідчую
ВЧЕНИЙ СЕКРЕТАР НАЧ
КАРАУЛЬНА Н.В.

17.06.2024р.

А.І. Федорова